

ДАВНЬОРИМСЬКА ЮРИСПРУДЕНЦІЯ (класичний період)

Однією з основних передумов успішного розвитку юриспруденції в римському суспільстві було те, що в юристи йшли, як правило, найкращі, найбільш освічені й талановиті люди. Підвищений попит та талант зумовлювався передусім творчим характером юридичної професії. Консул-консултант у Римі був фактичним творцем юридичних норм. А та особистість, що юридичні знання з самого початку були монополією римської знаті і згодом зосереджувались у вищих колах римського суспільства, додавала цій професії юриспруденцією престиж. “У той час, як в інших державах (наприклад, у Давній Греції) юристи вербувались з нижчого або середнього стану людей і не користувались бездоганною репутацією відмінних, вчених і досвідчених знавців своєї справи. - у Римі юриспруденція посідала привабливіше становище. В юристи йшли люди з видатних родин: Клавдії, Сципіони, Сципіони та інші. Вони були найосвіченішими людьми свого часу, добре ознайомлені із загальним світоглядом (наприклад, із стоїчною філософією) і разом з тим завжди вміли дати практичний напрямок, знайти шлях своїм ідеалам у житті” (Ефимов В.В. Лекции по истории римского права. - СПб., 1898. - С.87).

Приплив талановитих енергійних людей в юриспруденцію особливо помітний став після падіння республіки. В умовах Принципату, для якого характерним було панування режиму особистої влади, політична кар'єра в державних установах стала більш залежати від волі випадку, примхи прицепса будь-якої іншої вищої посадової особи. Заняття юриспруденцією за таких умов стає більш надійним засобом підвищення. Римські принцепси, відчуваючи потребу в класифікованих юристах, спроможних обґрунтувати свої рішення, як часто суперечили чинному праву, притягали їх до себе на службу юристами.

В той же час талановиті, освічені юристи могли набути в суспільстві певного політичного впливу і тоді, коли займалися виключно приватною практикою, тримаючись на відстані від державної влади. “Талановитий юрист став патроном, впливовість якого може посперечатися з могутністю консулів за законом XII таблиць” (Стоянов А. История адвокатуры. - Харьков, 1900. - С.53).

Авторитет юристів тримався в римському суспільстві на тому, що вони вистояли неподобствам, які коїлися вищою державною владою.

Таке протистояння свавілля володарів нерідко мало для перших суворі наслідки: Емілій Папініан, один з найвидатніших талантів в історії римської юриспруденції, був у 212р. страчений за наказом принцепса Каракалли за те, що відмовився виправдити скоєне Каракаллою вбивство свого брата: детально прийняти смерть, ніж виправдати злочинця.

Час бурхливих змін у суспільному житті Давнього Риму Змінився в перші віки нашої доби періодом відносної соціально-економічної стабільності, який тривав до IIIст. Римські юристи отримали можливість спокійно, методично, детально розробляти нові позитивні формули, нові юридичні поняття і терміни.

Заглиблюючись у світ логічних абстрактних понять і визначень, римські юристи не відокремлювались, проте, від реалій практичного життя. І, можливо, одне з найяскравіших свідчень того, що практична сторона римської юридичного мислення завжди домінувала над стороною теоритичною, дає Ульпіан у своєму визначенні сутності такого явища, як правосуддя: "Правосуддя є пізнання божественних і людських справ, наука про справедливе і несправедливе" (Пам'ятка римського права: Закони XII табл. Институції Гая Дигести Юстиніана. - М. 1997. - С.159.).

Прочитоване визначення являє для нас особливу цінність, бо, по-перше, воно сформульоване в час найвищого розвитку римської юридичної думки, по-друге, в ньому фіксується те, як розуміли римські юристи місце юриспруденції до етики і релігії.

Зміст визначення даного Ульпіаном, юриспруденції, неможливо зрозуміти поза контекстом інших його юридичних висловів. "Тому, хто належить право насамперед знати, звідки прийшло слово "правосуддя" (iustitia), згідно з чудовим визначенням Цельса, право є наука про добре і справедливе" (Пам'ятка римського права: Закони XII табл. Институції Гая Дигести Юстиніана. - М. 1997. - с.157). Подібним чином розуміли право й інші римські юристи. "Право значить те, що завжди є справедливим і добрим" (Пам'ятка римського права: Закони XII табл. Институції Гая Дигести Юстиніана. - М. 1997. - с.159), - писав юрист Павел. Наведені визначення не означають, проте, що римські юристи сплутували юриспруденцію з етикою. Уважне вивчення римських правових текстів дозволяє зробити висновок про те, що правосуддя і справедливість вони розуміли не абстрактні, придатні для всіх часів і місць принципи, а конкретну мораль римського суспільства - мораль, що змінилася з плином часу, і від цієї моралі вони спроможні були відокремити право. "Встановлені правил про нові справи повинна бути очевидною користь з нових правил), щоб відступити від того права, яке довгий час визнавали справедливим" (Пам'ятка римського права: Закони XII табл. Институції Гая Дигести Юстиніана. - М. 1997. - с.169) - стверджував юрист Ульпіан.

Визначення права і юриспруденції як явища етнічного характеру, яке ми бачимо в римських юридичних текстах, виражало тільки розуміння того, що правові норми будуть виконуватись тоді, коли вони відповідатимуть певній моралі. Інакше кажучи, право на думку римських юристів повинно бути моральним явищем.

Питання про співвідношення права і моралі розв'язувалося римськими юристами з позицій практики в простій зрозумілій формі. Подібним чином розв'язували вони й усі інші проблеми юриспруденції, що дало підстави Г. Г. Герингу заявити: "Тим часом в усіх випадках ми маємо перед собою не будь-який особливий спосіб мислення римських юристів, а погляди й рішення, що характеризуються неперемінливою юридично-логічною послідовністю, що всяка інша юриспруденція повинна була до них прийти" (Геринг Р. Юридическая техника. - СПб., - 1906. - с. 11).

Думку про універсальний характер римської юриспруденції висловив також А. П. Алексеев такими словами: "Справи, найкращі зразки римської юриспруденції були не стільки продуктом погоджень і компромісів, скільки результатом індивідуальної творчості відомих римських юристів" (Алексеев А. П. Философия права. - М., 1998. - с.38). При всій своїй раціональності римська юриспруденція досягла високого рівня розвитку у Давньому Римі і залишилась на довгі віки перед усім світом у вигляді класичних принципів, формул, сентенцій і відповідної їм лексики, глибоко і всебічно впливаючи на весь наступний правовий процес.